

LZA JUBILEJAS SARUNAS –
ar akadēmiķi, Raiņa daiļrades
pētnieku un teātra zinātnieku Viktoru Hausmani

“Humanitāro zinātņu pētnieku darba process ir daudzveidīgs. Mana laime un nelaime bija tā, ka par pētniecības pamatvirzieniem kļuva divi: literatūra un teātris, tiem ir gan kopīgais, gan atšķirīgais. Lai uzrakstītu par Raini, Anšlavu Eglīti, Mārtiņu Zīvertu, Rūdolfu Blaumani – ir pamatīgi jāizpēta šo personu dzīves ritums, īpatnība un savdabība viņu literārajos darbos, jāieskatās arhīvos un muzeju krājumos. Ar aktieru saimi ir citādi: vispirms jāvēro teātra izrāde, jāpamana aktiera savdabība un būtība, bet, sākot rakstīt grāmatu, jākontaktējas un jāiepazīst viņi dzīvē. Katras grāmatas pamatā ir daudzas tikšanās, ilgas sarunas, kurās var aizkļūt līdz personas pamatvērtību skalai. Taču – var jau arī viss neatklāties,” – saka LZA īstenais loceklis, akadēmiķis, Raiņa daiļrades pētnieks un teātra zinātnieks **Viktors Hausmanis** sarunā ar akadēmiķi **Ojāru Spārīti** par Raiņa dzīves un daiļrades pētniecību, teātra dramaturģiju un izcilām latviešu aktrisēm, humanitāro zinātņu pētnieku darba procesu un Latvijas Zinātņu akadēmiju.

Es Jūs atceros no Literatūras un mākslas muzeja lasītavas Rīgas pils augšstāvā 1976. vai 1977. gadā, kad strādājāt pie Raiņa kopoto rakstu sējumu sagatavošanas un trenējāt Gundegai Grīnumai Raiņa rokrakstu lasīšanas prasmi. Es nācu gan kā praktikants uz šo lasītavu, gan savas intereses vadīts. Bet Jūs kā autoritāte zinātnisko tekstu rakstīšanā izcili skaidrā un skaistā latviešu valodā man kļuvāt jau vidusskolas gados, kad es iegādājos un lasīju Jūsu grāmatu “Raiņa dramaturģija”. Kā Jūs nonācāt pie Raiņa dzīves un daiļrades pētniecības?

Mēs tiešām iepazīnāties sen – Rīgas pilī, kur ilgu gadu pastāvēja Raiņa Literatūras un mākslas muzejs. Tur dienu no dienas, vairāku gadu garumā sēdējām ar Gundegu Grīnumu un lasījām, salasījām, reizēm burtojām Raiņa rokraksta lapas un dažādus viņa uzmetumus, un man ir prieks, ka tajā laikā dzima Gundegas mūža darba pirmsākumi: Raiņa dzīves un daiļrades pētniecība. Jā, tobrīd sāka tapt izdevums, kāds ne mūsu, ne nākamo paaudžu dzīvē nekad vairs neparādīsies – Raiņa kopoto rakstu trīsdesmit sējumi. Protams, ne jau mēs divi vien, bet plašs, galvenokārt jaunu, zinātnieku loks toreiz bija ķēries pie šī darba. Kāpēc es nonācu pie Raiņa kopotu rakstu gatavošanas un Raiņa dzīves un daiļrades pētniecības? Atbilde īsa un tāda dīvainā: mani piespieda to darīt, un – labi, ka tā! Nekad par to neesmu skumis vai žēlojies – tikai priecājies.

Biju pabeidzis toreizējo Latvijas valsts Pedagoģisko institūtu, ļoti gribējās sākt darbu zinātnes laukā, aizgāju uz Valodas un literatūras institūtu, vaicāju – vai nebūtu kāda darbavieta? Man institūta direktori zinātniskā sekretāre strikti atbildēja, ka brīvu vietu nav. Lai es braucot uz Maskavu – tur PSRS Zinātņu akadēmijas Pasaules literatūras institūtā esot izsludināta pieteikšanās studijām aspirantūrā. Ko darīt? Naudas man nebija, krievu valodu zināju slikti, bet tomēr devos uz Maskavu, pārbaudījums nokārtoju, un tiku uzņemts aspirantūrā. Tad nāca vēl viens negaidīts pārbaudījums – uzzināju, ka mans zinātniskais vadītājs būšot Kornēlijs Zeļinskis, viens no Pasaules literatūras institūta vadošajiem pētniekiem. Sasveicinājāties, parunājām, tad atskanēja jautājums: “Kāds būs jūsu disertācijas temats?” – Tā! Es gandrīz samulsu! Nebiju par to domājis un pateicu, ka mani saista teātris un drāma. Zeļinskis noklausījās, un tad pavēstīja: “Jūsu disertācijas tēma būs “Raiņa drāma “Uguns un nakts””. Ko lai atbildu? Paliku pie Raiņa, turklāt disertāciju nācās rakstīt krievu valodā, bet – kas sākts, jādara līdz galam, un pāris gados tapa mans promocijas darbs (toreiz gan to tā vēl nesauca!).

Maskavā Pasaules literatūras institūtā bija augsts pētniecības līmenis, turklāt tur pavērās plaša teātra pasaule, kas pozitīvi iespaidoja manu teātra mākslas uztveri, jo Maskava piedāvāja augstas raudzes izrādes, un bija prieks, ka varēju apmeklēt Maskavas Dailes teātri vai noskatīties izrādes, kurās viesojās izcili teātri no Anglijas, Vācijas, Francijas, arī Čehijas un Ungārijas. Tā man bija nepārvērtējama skola.

Tad – laimīgas sakritības dēļ – veiksmīgi varēju atgriezties Rīgā: mans aspirantūras laiks Maskavā Pasaules literatūras institūtā vēl nebija beidzies, kad saņēmu ziņu, ka 1957. gadā esmu ieskaitīts Valodas un literatūras institūtā. Pārrunās ar sektora vadītāju Kārli Kundziņu uzplaiksnīja doma, ka būtu pienācis laiks sākt gatavoties Raiņa kopotu rakstu izdevumam. Kārlis Kundziņš ierosināja ķerties pie šāda izdevuma

pamatprincipu izveides, to izdarīju, un aizsākās darba process, kas ilga divdesmit gadus. Daudzas stundas un dienas nācās strādāt Raiņa Literatūras muzejā, lai salīdzinātu dzejnieka rokrakstu, lai atšifrētu viņa piezīmes un uzmetumus, jo tuvojās Raiņa simtā dzimšanas diena, un 1965. gada rudenī tika plānots izdot kopotu rakstu pirmos sējumus. Nekā! Darbs ar Raiņa rakstiem tika apturēts, to izdošanu aizliedza, uz vairākiem gadiem iestājās klusuma pauze. Izdevniecība “Zinātne” sagatavotos Raiņa kopoto rakstu sējumus nedrīkstēja pieņemt, to noteica Komunistiskās partijas centrālā komiteja! Nevarot taču izdot darbus, kuros cildināta iepriekšējā Latvijas valsts neatkarība, un Raiņa kopotie raksti iznāca, pateicoties Latvijas Zinātņu akadēmijas zinātniskajam sekretāram Vilim Samsonam: viņš uzņēmās izdevuma galvenā redaktora pienākumus un prata augsta ranga valdības vīrus pārliecināt par Raiņa rakstu nozīmīgumu, un tie sāka iznākt no 1977. gada, kad cits pēc cita sekoja 30 sējumi. Tā bija uzvara! Tikām bijām saņēmuši arī atzinību, gribējās kopīgi to atzīmēt, un Viļa Samsona vadībā ienācām restorāna “Latvija” zālē, kur iedzērām kafiju un – limonādi. Alkohols bija aizliegts.

Līdzās kopoto rakstu sējumu sastādīšanai tapusi virkne manu grāmatu: “Rainis un teātris” (1965), “Tautas dzejnieks Rainis” (1968), “Raiņa daiļrades process” (1971), “Raiņa dramaturģija” (1973), “Rainis mūsdienu teātrī”(1990).

Kāda ir Latvijas Zinātņu akadēmijas nozīme Jūsu darba dzīvē un akadēmiskajā karjerā?

Uzreiz varu teikt, ka Zinātņu akadēmijai bijusi izcila loma manā dzīvē, jo būtībā – tur es izaugu. Ikdienā bija mans institūts, bet laimes brīdis pienāca 1989. gadā, kad kļuva par Zinātņu akadēmijas īsteno locekli un vairākus gadu desmitus darbojos akadēmijas Senātā. Tas deva jaunu elpu, bija prieks gadu no gada būt kopā ar visaugstākās raudzes zinātniekiem, ar tādām izcilībām kā Jānis Stradiņš, Juris Ekmanis, Tālavas Jundzis, Ivars Kalviņš, Maija Kūle, Baiba Rivža, Raita Karnīte... Varētu saukt vēl... Bet pats galvenais – kopīgā gaisotne. Bija sajūta, ka tur, kolēģu akadēmiķu kopsaimē, vieglāk elpoju un spēcīgāk pukstēja mana sirds.

Kā Jūs raksturotu humanitārā zinātnieka darba procesu, pētot materiālus un rakstot grāmatas par teātra jautājumiem?

Humanitāro zinātņu pētnieku darba process ir daudzveidīgs. Mana laime un nelaime bija tā, ka par pētniecības pamatvirzieniem kļuva divi: literatūra un teātris, tiem ir gan kopīgais, gan atšķirīgais. Lai uzrakstītu par Raini, Anšlavu Eglīti, Mārtiņu Zīvertu, Rūdolfu Blaumanī – ir pamatīgi jāizpēta šo personu dzīves ritums, īpatnība un savdabība viņu literārajos darbos, jāieskatās arhīvos un muzeju krājumos. Ar aktieru saimi ir citādi: vispirms jāvēro teātra izrāde, jāpamana aktiera savdabība un būtība, bet, sākot rakstīt grāmatu, jākontaktējas, jāiepazīst viņi dzīvē. Katras grāmatas pamatā ir daudzas tikšanās, ilgas sarunas, kurās var aizkļūt līdz personas pamatvērtību skalai. Taču – var jau arī viss neatklāties.

Dramaturģija var pastāvēt arī kā lasīšanai iespiests lugas manuskripts. Bet teātris ir kaut kas pavisam cits. Kā Jūs raksturotu atšķirību starp iespiesto dramaturģisko materiālu un inscenējumu, uzvedumu?

Taisnība, luga var pastāvēt kā lasāmviela, un lasot, katrs izjūtam kaut ko atšķirīgu, īpatnēju – Blaumaņa “Indrānos”, Raiņa “Jāzepā un viņa brāļos”, Anšlava Eglīša “Bezkaunīgajos večos”, un tomēr tā īsti luga atdzīvojas uz skatuves. Mums nav jāiztēlojas, jo mūsu acu priekšā paveras dzīve, skatām realitāti, kurai nu sekojam līdz, un kādreiz pat rodas sajūta, ka būtu gatavi kāpt uz skatuves un ņemt daļību atveidotajā dzīves ainā. Dažkārt smejamies, daudz retāk – nobirst asara. Jā, teātris ir kaut kas vairāk par lasāmgabalu.

Jums ir daudzas monogrāfiska rakstura grāmatas, kas veltītas izcilām latviešu aktrīsēm – Līlijai Ērikai, Felicitai Ertnerei, Lilitai Bērziņai, Almai Ābelei, Veltai Līnei, bet neviena, kas būtu veltīta aktieriem – vīriešiem. Kas atšķir vīrieša un sievietes tēlojumu, ka Jūsu uzmanības lokā vairāk ir iekļuvušas aktrīsēs?

Jāteic atklāti, ka jau no seniem skolas laikiem man patikušas meitenes, ar viņām esmu spēlējis un draudzējies. Mani draugi bijuši arī zēni, bet sporta spēles, spēka un veiklības apliecinājumi nav bijuši manā interešu lokā. Pirmā mīlestība, protams, kā draudzība atplauka, kad man bija vienpadsmit gadu: vasarās

dzīvoju laukos – Zaļeniekos, tur sadraudzējos ar kaimiņu meiteni, tikpat jaunu kā es, Rūtiņu. Rudenī sākās skola, man bija jādodas atpakaļ uz Jelgavu, draudzība pajuka. Turpmāk manā lielāko interešu lokā nonāca aktrises, Jelgavā toreiz darbojās teicama teātra trupa, vecāki bieži devās uz teātri, bet puiku vienu mājās atstāt nevarēja, tāpēc ņēma līdzi, un teātrī man iepatikās daudzas jaunas, jaukas aktrises – Ērika Prindule, Elvīra Līcīte un vēl citas. Es vēroju un dzīvoju līdzi skaistajām dāmām, kas uz skatuves dažkārt pārtapa par karalienēm. Tas notika jau pēckara gados Rīgā. Dailē mani pat apbūra Lilita Bērziņa kā Spīdola un Anna Kareņina, Alma Ābele kā Marija Stjuarte, Drāmas teātrī valdzināja toreiz jaunā aktrise Velta Līne. Tas bija kaut kas īpašs, neikdienišķs. Tik ļoti gribējās viņas iepazīt tuvāk, saprast, kā veidojas un top viņu skatuves tēli, kā rit aktiera dzīve lomā. Tikāmies, daudz runājāmies un bija interesanti apjaust, kā top uz skatuves izdzīvojamās lomas. Par Nacionālā teātra vēstures ainām uzzināju, daudzus vakarus sēžot pie Lilijas Ērikas; Dailē teātra vēstures lappuses varēju pārlapot kopā ar Felicitu Ertneri, un labāk izprast Eduarda Smiļģa režijas darbu. Gunāru Cilinski tuvāk iepazīnu, rakstot grāmatu par Veltu Līni. Par viņām un vēl arī citām stāsta manas grāmatas.

Savādi, protams, iznāk, ka par aktieriem – vīriešiem grāmatas rakstījis neesmu, kaut arī daudzus no viņiem dzīvē esmu labi pazinis; nu, piemēram Alfrēdu Jaunušanu, Ģirtu Jakovļevu, Jāni Kubili un vairākus citus, tomēr manu grāmatu par viņiem nav. Vienīgi nesen – 2014. gadā – radās grāmata par ASV Sanfrancisko dzīvojošo aktieri, režisoru, teātra ansambļa vadītāju Laimoni Siliņu. Nu jau arī viņš ir devies debesu tālēs. Gan jau tur tiksīmies!

Kādu Jūs gribētu redzēt Latvijas Zinātņu akadēmiju šodien un turpmākajā attīstības lokā?

Latvijas Zinātņu akadēmijas augstceltnē es gribētu redzēt jaunus censoņus, kuros mājo griba doties augšup – līdz piecpadsmitajam stāvam un vēl augstāk! Viss zinātniskais darbs nevar tapt Zinātņu akadēmijas augstceltnē, bet, lai tā plašā nozīmē būtu zinātnes centrs! Ziniet, arī skats no šīs augstceltnes uz Rīgu ir vienreizējs. Kā rast ceļu augšup? Domāsim!

Laikrakstam “Zinātnes Vēstnesis”
sagatavoja akadēmiķis **Ojārs Spārītis**

Avots: “Zinātnes Vēstnesis”, Nr. 4 (609), 2021. gada 26. aprīlis.